

Paweł Orłowski
Lotnicza Akademia Wojskowa

DOI: 10.48261/2299.890X.11.2022.12

ORCID: 0000-0002-9741-7755

Rec.: Sebastian Drabik,
**Krakowska organizacja partyjna 1948–1990.
Struktury – członkowie – działalność,**
Kraków 2021, 415 ss.

Historia PRL cieszy się coraz większym zainteresowaniem badaczy, którzy chętnie podejmują się opracowania zagadnień związanych z wojewódzkimi strukturami Polskiej Zjednoczonej Partii Robotniczej (PZPR). Z nieskrywaną ciekawością sięgnąłem po monografię autorstwa Sebastiana Drabika *Krakowska organizacja partyjna 1948–1990. Struktury – członkowie – działalność*. W ostatnich latach opublikowano kilka prac na podobne tematy, zarówno w postaci cyklu artykułów tematycznych, jak i monografii wybranych komitetów wojewódzkich (KW). Autor wymienił szczegółowo we wstępie najważniejszych badaczy tej problematyki oraz przytoczył najistotniejsze publikacje (s. 11–12), nie ma więc konieczności, abym w tym miejscu wymieniał je powtórnie.

Działalność PZPR, zwłaszcza w ujęciu regionalnym, jest bardzo interesująca, ponieważ mimo teoretycznej niezależności statutowej organów władzy niższego szczebla – dzięki wewnętrznemu ustrojowi PZPR (tzw. centralizmowi demokratycznemu) – w gruncie rzeczy wszystkie instancje niższe były podporządkowane wyższym, a organem nadrzędnym był Komitet Centralny (KC)¹. Niemniej każde województwo (szczególnie po reformie administracyjnej w 1975 r.) próbowało odnaleźć własną tożsamość, a właściwie budować ją od podstaw, ponieważ rozdrobnienie administracyjne umożliwiło rozwój dotąd peryferyjnych ośrodków miejskich. Ewa Domańska, uznająca badania regionalne za bardzo ważne, kieruje uwagę „ku perełkom współczesnej

¹ A. Dudek, „Pierwsza władza”. *Model nadzoru PZPR nad władzą ustawodawczą, wykonawczą i sądownictwem* [w:] *Władza w PRL. Ludzie i mechanizmy*, red. K. Rokicki, R. Spałek, Warszawa 2011, s. 55.

historiografii – mikrohistoriom, które najlepiej oddają te przemiany, opisując drobne wydarzenia powszechnych dni historii, małe światy innych ludzi, przybliżanych nam przez badacza po to, by wskazać ich odmienność”².

Sebastian Drabik zajął się w swojej książce krakowską organizacją partyjną. Bez wątpienia (mimo zmian administracyjnych) Kraków pozostawał w centrum wydarzeń jako stolica Małopolski. Z oczywistych przyczyn ramy chronologiczne pracy to lata 1948–1990. Wydawałoby się, że – skoro nie ma wątpiwości co do terenu, który objęto badaniami, oraz cezury czasowej – zadanie, przed którym stanął autor jest stosunkowo łatwe. Nic bardziej mylnego! Dotarcie do wszystkich źródeł archiwalnych różnej proveniencji (w zdecydowanej większości dobrze zachowanych) jest samo w sobie nie lada wyzwaniem. Dlatego też przedstawienie działalności wojewódzkiej organizacji partyjnej wymaga podejścia indywidualnego. Uważam, że podstawę źródłową, którą wybrał autor, należy uznać za właściwą. Kwerenda, którą wykonał, wymagała ogromnego wysiłku i cierpliwości. Dodatkowo Sebastian Drabik powołał się na obszerną literaturę przedmiotu, co ważne – również powstałą przed rokiem 1989. Obraz epoki uzupełnił dzięki wykorzystaniu różnych tytułów prasowych.

Monografia Sebastiana Drabika składa się z trzech rozdziałów, każdy z nich został podzielony na kilka podrozdziałów. Atutami opracowania są spis tabel i diagramów, wykaz skrótów, podzielona na podkategorie bibliografia, a także indeks osób. Praca liczy 415 stron, a jej objętość na pozór wydaje się zbyt skromna, aby zmieścić wszystkie aspekty funkcjonowania krakowskiej PZPR. Nie jest łatwo (wiem o tym z własnego doświadczenia) przedstawić struktury, specyfikę regionu oraz wybrać najbardziej interesujące zjawiska, jakie wystąpiły wewnątrz partii na szczeblu województwa. Autor już we wstępie wyjaśnia, co nim kierowało, gdy tworzył taki a nie inny plan monografii. „Analizie poddano wyłącznie partię w województwie miejskim krakowskim. Wynika to ze zdecydowanej dominującej roli krakowskiej PZPR, zarówno w aspekcie politycznym, jak i gospodarczym czy kulturalnym. Dobitnym potwierdzeniem tego może być fakt, że tak nowosądecka, jak i tarnowska organizacja PZPR nie miały własnych organów prasowych”³ (s. 17).

² E. Domańska, *Mikrohistorie – spotkania w międzyświatach*, Poznań 2005, s. 23.

³ W tym względzie KW PZPR w Krakowie nie był wyjątkiem, ponieważ po reformie administracyjnej 1975 r. znaczna część nowych KW (zwłaszcza w pierwszych latach) korzystała z prasy partyjnej wydawanej przez „stare” KW. Tak było w przypadku KW PZPR w Białej Podlaskiej, która o swoich sukcesach i problemach informowała społeczeństwo na łamach „Sztandaru Ludu”. Dopiero w 1979 r. zaczął wychodzić jej własny organ prasowy, „Słowo Podlasia”.

W rozdziale pierwszym zatytułowanym: *Struktury i aparat krakowskiej organizacji PZPR* Drabik przedstawia strukturę wojewódzkiej organizacji partyjnej właściwie w całym okresie funkcjonowania KW. W bardzo przystępny sposób wyjaśnia wszelkie modyfikacje zachodzące w wewnętrznych strukturach partii. Co ważne, opisując poszczególne organy, wyraźnie wskazuje ich znaczenie w systemie władzy w województwie. Dodatkowym atutem tej części pracy są wykresy przedstawiające skład społeczny członków tworzących gremia partyjne. Bardzo wyraźnie uwypuklono znaczny odsetek pracowników umysłowych (w późniejszym okresie tzw. inteligencji wg nazewnictwa PZPR), który prawie we wszystkich okresach funkcjonowania krakowskiego komitetu PZPR był przeważający. Dodatkowo starannie wybrane fotografie (nie tylko samych wydarzeń, lecz również dokumentów partyjnych), wykorzystane w pierwszym rozdziale, oddają obraz minionej epoki. Sebastian Drabik trafnie stwierdza: „Największe znaczenie ze wszystkich gremiów statutowych PZPR w województwie krakowskim miała jednak Egzekutywa KW” (s. 58). Zamieszcza też kilka zestawień za określone lata, zawierających tematykę posiedzeń oraz ich liczbę. Wskazuje podobieństwa i różnice między Egzekutywą KW a Sekretariatem KW. W podrozdziale *Aparat* rozpoczyna analizę pod kątem ludzi władzy, którzy bez wątpienia stanowili o sile krakowskiej organizacji partyjnej. W tej części pracy wybrane sylwetki pracowników aparatu politycznego przeplatają się z opisami zależności zawodowych w komitecie krakowskim w poszczególnych latach. „Konflikty pomiędzy ludźmi władzy nie były czymś nadzwyczajnym, istotne było jednak to, że skrywano je przed społeczeństwem” (s. 75). W tej części monografii Drabik poddaje analizie (na ogół trafnej) mechanizmy budowania karier partyjnych. Interesujące są również powiązania towarzysko-zawodowe, które można odkryć, analizując podane przez autora przykłady. Wielu członków krakowskiej instancji PZPR wybiło się na arenę ogólnopolską, mieli wpływ na kreowanie centralnej polityki kraju. Prześledzenie czterdziestu lat karuzeli personalnej w szczególnym województwie, jakim było woj. krakowskie, jest interesujące nawet z punktu widzenia czytelnika, który niezbyt dobrze zna specyfikę PRL. Warto pochwalić Sebastiana Drabika, który zestawia pod względem statystycznym komitet krakowski PZPR z pozostałymi, funkcjonującymi w tym samym okresie. Ostatni podrozdział w pierwszej części pracy został zatytułowany *Finanse partii*. Na kilku stronach autor opisuje proces planowania wydatków, ich rozliczania oraz kontrolowania. Porusza również sprawę lokalu – istotną zwłaszcza na początku funkcjonowania KW. Wprawdzie finanse w PZPR na każdym szczeblu są

tematem intrygującym, nie jestem do końca przekonany, czy zostały w książce Drabika omówione we właściwym miejscu.

W rozdziale drugim pt. *Członkowie krakowskiej organizacji PZPR* zaprezentowano członków partii w ujęciu masowym. Autor przedstawia znaczenie członkostwa w partii oraz mechanizm wstępowania w jej szeregi. Jego uwadze nie umknęła również liczebność struktur krakowskiego komitetu PZPR na przestrzeni lat. W kolejnych podrozdziałach zostały omówione *Przekrój społeczny, selekcja negatywna, motywy i postawy*. Drabik opisuje, jak zmienił się skład socjalny organizacji partyjnej, a dokładnie proporcje między poszczególnymi grupami społecznymi. W bardzo ciekawy sposób, poparty przykładami, charakteryzuje mechanizm rekrutacji do struktur PZPR. Każdy Komitet Wojewódzki (zwłaszcza po 1975 r.) był specyficzny, zarówno ze względu na potencjał gospodarczy, jak i ludzki – znajduje to odzwierciedlenie w tym podrozdziale. Autor zauważa, że największy przyływ robotników do partii nastąpił w latach siedemdziesiątych XX w.; dotyczy to także pozostałych komitetów wojewódzkich w tym samym okresie. Ewenementem jest wyższa niż w pozostałych rejonach kraju liczba pracowników umysłowych w czasie rządów Gierka. Prawdopodobnie wynikało to z inteligenckich tradycji Krakowa. Interesujące jest także zastawienie struktur podstawowych organizacji partyjnych (POP) w komitecie krakowskiej organizacji partyjnej. Na kilku diagramach można zobaczyć liczbę POP, ich wewnętrzną strukturę i zmieniającą się liczbę członków na przestrzeni lat.

Z pewnością dużą wartością recenzowanej monografii jest zestawienie tabelaryczne różnych wskaźników liczbowych na tle pozostałych komitetów wojewódzkich. Oczywiście są one opatrzone odpowiednim komentarzem autora, z drugiej strony pozostaje jeszcze miejsce na uwagi czy też własną interpretację przez czytelnika. Moim zdaniem, jednym z najtrudniejszych zadań, których podjął się Sebastian Drabik, była „próba naszkicowania portretu zbiorowego członków i kandydatów PZPR w województwie krakowskim” (s. 175). Bardzo dużo zmiennych, które miały wpływ na kształtowanie się społeczeństwa na przestrzeni czterdziestu lat, nie ułatwiało tego zadania. Podobnie jak w innych rejonach kraju, tak i w województwie krakowskim znaczna część społeczeństwa utrzymywała się z pracy na roli. Nie przedkładało się to jednak na liczbę chłopów w strukturach PZPR. O ile liczba robotników podlegała wahaniom i na początku lat osiemdziesiątych XX w. osiągnęła „pożądaną” liczbę, o tyle chłopcy w różnych okresach stanowili najwyżej niewiele ponad 10 proc. składu krakowskiej PZPR. Rysując portret zbiorowy człon-

ków i kandydatów, autor zwraca uwagę na duże zróżnicowanie w przekroju społecznym w poszczególnych powiatach województwa krakowskiego. Uzupełnieniem opisanych zestawień są dane dotyczące wieku oraz wykształcenia członków i kandydatów. Władze partyjne przywiązywały bardzo dużą wagę do szkoleń, które miały stymulować wstępowanie w szeregi PZPR. Z biegiem lat zwracano również uwagę na staż partyjny, który stawał się potwierdzeniem doświadczenia i zasług.

W stosunkowo krótkim podrozdziale pt. *Selekcja negatywna* Sebastian Drabik podejmuje temat skreśleń z szeregów krakowskiej organizacji partyjnej. Omawia wytyczne KC, dotyczące poszczególnych kategorii osób, które powinny być automatycznie wydalane ze struktur partyjnych. Podaje kilka przykładów, które potwierdzają tezy zawarte w tym rozdziale książki. Podobnie jak w innych województwach, w połowie lat osiemdziesiątych XX w. pracownicy umysłowi stanowili grupę społeczną, która trwała wiernie w szeregach partyjnych, a masowo rezygnowali z członkostwa tuż przez samorozwiązaniem PZPR. Motywy i postawy to jeden z ciekawszych podrozdziałów. Autor podejmuje się niełatwego zadania analizy motywów i postaw społeczeństwa krakowskiego na przestrzeni bardzo długiego okresu, pokazując, że okoliczności gospodarcze i społeczne miały ogromny wpływ na decyzje podejmowane przez ludzi. Autor prezentuje konkretne przykłady, sytuacje życiowe członków partii oraz osób, które zapisały się do PZPR, zmuszone do tego przez różne okoliczności. Bardzo wyraźnie przedstawia wątek religijności społeczeństwa, która klóciła się ze świecką wizją PZPR. Być może w tym miejscu Sebastian Drabik powinien więcej uwagi poświęcić metropolitom krakowskim, którzy bez wątpienia mieli ogromny wpływ na społeczeństwo. Oprócz szeroko pojętych spraw wiary i Kościoła problemem dla władz partyjnych, i to nie tylko szczebla wojewódzkiego, byli konkretni ludzie: kard. Adam Stefan Sapieha, administrator apostolski archidiecezji krakowskiej abp. Eugeniusz Baziak i kard. Karol Wojtyła. To ich zdecydowane postawy były piętnowane przez najwyższe władze partii, były również zauważane przez wiernych. Rozdział drugi kończy się częścią pt. *Rola „partii zewnętrznej” w społeczeństwie*. Zadania tzw. pasa transmisyjnego przejmowali członkowie partii, którzy zgodnie z założeniami powinni oddziaływać na swoje środowiska lokalne. Czyny społeczne i uczestnictwo w świętach państwowych były okazją do promowania postaw socjalistycznych, a także wyrażenia poparcia dla władz przez osoby spoza PZPR. Autor zwraca uwagę na dyskusję wewnątrzpartyjną, która rozgorzała szczególnie w latach osiemdziesiątych XX w. i miała inspirować

reformy wewnątrz PZPR. Bardzo istotną rolę w tym procesie odgrywała inteligencja krakowska.

Rozdział trzeci został podzielony na dwie części. Pierwsza dotyczy *Głównych instrumentów kontroli* – autor skupia się w niej m.in. na polityce kadrowej, propagandzie, nowomowie, prasie i cenzurze. Czytelnik może zapoznać się z nomenklaturą partyjną oraz sposobem jej tworzenia. W KW PZPR w Krakowie, podobnie jak w innych komitetach szczebla wojewódzkiego, wykaz stanowisk objętych nomenklaturą był modyfikowany niemalże bez przerwy, ponieważ polityka kadrowa była narzędziem sprawowania władzy. Wraz ze zmianami w KC modyfikowano podejście do polityki personalnej, ponieważ każda ekipa miała swoje pomysły. Podobnym instrumentem była propaganda, która właściwie przez cały okres funkcjonowania PRL była oczkiem w głowie władz partyjnych. Oczywiście te wszystkie narzędzia w połączeniu z kontrolowanym przekazem prasowym miały przynieść określone rezultaty. Protokoły z posiedzeń najważniejszych organów partyjnych województwa są bogate w informacje o kierunkach działalności kadrowej i propagandowej. Rzecz jasna, autor wybiera przykłady działalności w tych dziedzinach, wzmacniając nimi swoją narrację.

W drugiej części ostatniego rozdziału możemy przeczytać o głównych strefach kontroli, a mianowicie o satelickich stronnictwach, radach narodowych, współzawodnictwie pracy i kolektywizacji, związkach zawodowych, organizacjach młodzieżowych, oświacie i nauce. Oczywiście, jak podkreśla autor, są to główne sfery, według mnie najważniejsze, chociaż w innych organizacjach partyjnych szczebla wojewódzkiego rozkład zainteresowania tymi obszarami mógł być inny. W różnym okresie funkcjonowania i w różnych strukturach krakowska organizacja partyjna kierowała swoją uwagę na różnorodne obszary, w zależności od polityki centralnej lub problemów wewnętrznych.

Podsumowując, należy stwierdzić, że Sebastian Drabik podjął się bardzo trudnego zadania analizy wieloaspektowej historii działalności, ludzi i struktur wojewódzkiej organizacji partyjnej w Krakowie. Po przeprowadzeniu bardzo solidnej kwerendy z pewnością stanął przed dylematem skonstruowania planu pracy. O PZPR na szczeblu województwa można pisać naprawdę w bardzo różny sposób, niektóre wątki rozszerzać, a niektóre tylko zasygnalizować. Autor bardzo odważnie zajął się całym okresem funkcjonowania partii w województwie, czyli latach 1948–1990. Generalnie monografię należy uznać za udaną. Pewien niedosyt może pozostawiać brak rozszerzenia niektórych wątków tematycznych. Niemniej autor w sposób konsekwentny i syntetyczny

Rec.: Sebastian Drabik, Krakowska organizacja partyjna ...

przedstawił najważniejsze obszary działalności, struktury oraz ludzi. Monografia Sebastiana Drabika z pewnością wzbogaca wiedzę na temat historii politycznej Polski i mam nadzieję, że będzie stanowić dodatkową zachętę dla kolejnych badaczy wojewódzkich struktur partyjnych w kraju.

Paweł Orłowski (ur. 1981) – absolwent Akademii Podlaskiej (od 2010 r. Uniwersytetu Przyrodniczo-Humanistycznego) w Siedlcach, doktor nauk humanistycznych, pracownik Lotniczej Akademii Wojskowej w Dęblinie. Zainteresowania naukowe koncentruje na badaniu dziejów PZPR, funkcjonowania Ludowego Wojska Polskiego oraz życia codziennego oficerów i żołnierzy w tym okresie.

Paweł Orłowski (born 1981) – graduate of the Podlasie Academy (the Siedlce University of Natural Sciences and Humanities since 2010) in Siedlce, doctor of humanities, employee of the Polish Air Force Academy in Dęblin. His research interests include the history of the Polish United Workers' Party (the PZPR), the functioning of the Polish People's Army and the everyday life of officers and soldiers during the period of the Polish People's Republic (the PRL).